

Макаренко Наталія Костянтинівна,
професор кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права Національної
академії внутрішніх справ кандидат
юридичних наук, доцент

ПРОФЕСІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ОЗНАКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНЦЯ

Анотація. Результатами дослідження встановлена така ознака професійної злочинності як кримінальна діяльність осіб особливого типу. Їй притаманне те, що професійні злочинці свідомо вибрали злочинну діяльність як інструмент з метою задоволення своїх матеріальних потреб.

Професійні злочинці – це група найбільш небезпечних і активних злочинців, які свідомо протиставляють себе суспільству. Для них характерна постійна готовність до вчинення злочинів, глибока деформація сфери інтересів і потреб, негативізм, крайня ступінь індивідуалізму. Стан неадекватності досягає у них рівня повного розриву з нормальним середовищем, а задоволення своїх матеріальних потреб стає найбільш значущою цінністю.

Зазначені характеристики повинні обов'язково враховуватися при організації ефективної соціальної системи впливу на професійну злочинність.

Ключові слова: особа злочинця, професійна злочинність, кримінальний професіоналізм, кримінальна діяльність, корисливий мотив.

Summary. The results of the study established such a sign of professional crime as criminal activity of persons of a special type. It is characterized by the fact that professional criminals have deliberately chosen criminal activity as a tool to meet their material needs.

Professional criminals are a group of the most dangerous and active criminals who consciously oppose themselves to society. They are characterized by a constant readiness to commit crimes, a deep deformation of the sphere of interests and needs, negativism, the extreme degree of individualism. The state of inadequacy reaches the level of complete rupture with the normal environment, and the satisfaction of their material needs becomes the most significant value.

These characteristics must be taken into account when organizing an effective social system for influencing professional crime.

Keywords: criminal's personality, professional crime, criminal professionalism, criminal activity, selfish motive.

Суспільна небезпека будь-якого злочину значною мірою визначається характеристиками і властивостями особистості злочинця. У зв'язку з цим, у кримінально-правовій і кримінологічній літературі цій проблемі приділяють значну увагу.

Поняття особистості як людини, носія соціальних і морально-психологічних властивостей з її індивідуальними якостями, здібностями і реалізованими нею соціальними функціями, з позицій свого предмета, визначають багато наук – право, філософія, соціологія, психологія та ін. Для кримінології об'єктом пізнання є особливий тип особистості – особа злочинця.

Водночас питання стосовно особи злочинця є складним, дискусійним і найменш розробленим у кримінології. Особа злочинця все ще залишається проблемою, щодо якої висловлюються різні думки.

Важливо звернути увагу на те, що не було б сенсу досліджувати особу злочинця, якби їй не були характерні властивості, відмінні від властивостей законослухняних осіб.

На наш погляд, найточніше сутність поняття про особу злочинця розкриває визначення, запропоноване А. Ф. Зелінським про те, що особа злочинця – це сукупність соціально-демографічних, психологічних та моральних характеристик, які тією чи іншою мірою властиві особам, які визнаються винуватими у злочинній діяльності певного виду [1, с. 9]. Аналогічної думки дотримуються О. М. Джужа [2, с. 8] та інші.

Водночас під професійним злочинцем розуміється особа, яка вчиняє злочини з ознаками кримінального професіоналізму.

Особі будь-якого злочинця властива система ознак, особливостей, якостей, що визначають її як людину, яка вчинила злочин. Як різновид особистості взагалі особа злочинця має загальні ознаки (стать, вік, спеціальність, освіта, соціальний стан, соціальна роль тощо), а також специфічні ознаки, властиві саме особі злочинця, які визначають і виражають характер і ступінь її суспільної небезпеки. Сукупність цих соціально значущих ознак і визначає структуру особи злочинця.

На наш погляд у структурі особи професійного злочинця слід виділити основні підструктури за такими ознаками: соціально-демографічні; кримінально-правові; морально-психологічні.

Серед ознак, що характеризують професійних злочинців, важливе місце посідають саме соціально-демографічні ознаки, оскільки демографічні явища і процеси суспільства позначаються на різних соціальних групах, у тому числі й на професійних злочинцях [3, с. 24].

Як зазначалося, до соціально-демографічних ознак належать стать, вік, освіта, соціальний стан і вид занять, сімейний стан, стан здоров'я, а також дані, що характеризують матеріальне становище і житлові умови. Ці ознаки властиві будь-якій особі й самі по собі не мають кримінологічного значення. Але у статистичній звітності стосовно осіб, які вчинили злочини, соціально-демографічні ознаки дають важливу кримінологічну інформацію.

Проведеними нами дослідженнями встановлено, що співвідношення осіб жіночої та чоловічої статі серед професійних

злочинців становить 15 і 85%. В аспекті співвідношення соціального і біологічного необхідно зважати на те, що відмінності між статями, здійснюючи значний вплив на формування особистості, мають не тільки біологічну, а й соціальну природу і багато в чому пов'язані із соціально-побутовими ролями, які традиційно виконують, наприклад, жінки, і з певними вимогами, що пред'являються до них суспільством. На відміну від чоловіків, на поведінку жінок значно впливають сімейно-побутові стосунки.

Вік – один з важливих компонентів характеристики особистості. Він суттєво впливає на поведінку людей (у тому числі і злочинну), тому багато в чому обумовлює систему потреб й інтересів конкретної особистості. З віком відбуваються зміни особи – змінюються її соціальні позиції, ролі і функції, досвід і звички, мотивації вчинків.

Проведене дослідження показало, що вікові особливості злочинців-професіоналів суттєво впливають на мотиваційно-цільову сторону їх злочинної діяльності, способи вчинення злочинів, ступінь їх готовності до вчинення злочину, роль у групі злочинців тощо.

За віковими характеристиками професійних злочинців необхідно зазначити, що майже половина з них – особи віком 30–40 років (46,6 %), 20–30 років (33,6 %) і 40–50 років (14,2 %). Віковий період старше 50 років зафіксовано у 5,6 %.

Висока вікова межа при вчиненні злочинів характерна саме для професійної злочинності. Так, особи старшого віку вчиняють злочини значно рідше, оскільки, як правило, ретельно готуються до злочину. До того ж з урахуванням фізіологічних особливостей людини ці особи втрачають свої професійні здібності та навички.

Складовою частиною кримінологічного аналізу особи професійного злочинця є вивчення освітнього рівня таких осіб. Щодо освітнього рівня професійних злочинців найбільш характерним для них є наявність середньої освіти (69 %). Вищу освіту мали всього 4 % опитаних.

Отже, освітній рівень професійних злочинців досить високий. Така обставина пояснюється тим, що «успішна злочинна діяльність» вимагає попередньої підготовки, постійного контролю ситуації, значної інтелектуальної підготовки.

Як відомо, перший досвід суспільного співіснування людина отримує перш за все в сім'ї, у якій закладаються основи її свідомості, моральні і вольові якості, майбутні мотиви поведінки.

Як показує наше дослідження, на формування особи злочинця також впливає обстановка й умови в сім'ї. Так, у повних, благополучних сім'ях виховувалося 38,5 % опитаних осіб, 41 % – зазначили, що є сиротами.

Таким чином, втрата батьків у поєднанні з іншими негативними факторами активно сприяє формуванню антигромадських установок у майбутніх злочинців-професіоналів. Це положення вимагає підвищеної уваги до дітей-сиріт.

На основі нашого дослідження можна зробити висновок, що більшість професійних злочинців об'єднує наявність у минулому несприятливого навколишнього середовища і, насамперед, емоційно дезорганізованої сім'ї. Серед опитаних нами засуджених переважна більшість професійних злочинців походить з таких сімей.

За соціальним станом і видом занять найбільшу питому вагу серед професійних злочинців становлять особи, не зайняті роботою і навчанням.

Більшість з опитаних (64 %) не працювали. Серед причин, з яких вони не мали постійного місця роботи, засуджені зазначали, що їх ніхто не хоче працевлаштовувати із судимостями, а також відсутність бажання працювати.

Дані нашого дослідження свідчать про те, що переважна більшість опитаних (76,7 %) були зайняті в малокваліфікованих видах праці, при цьому серед усіх працюючих близько 77 % мали можливість безконтрольно відлучатися і залишати роботу.

У соціальному плані особу професійного злочинця характеризують його матеріальне і житлове становище. Відсутність місця проживання і нормального матеріального забезпечення обумовлені, насамперед, відсутністю постійної трудової діяльності, означають не тільки труднощі включення таких осіб до сфери нормальних соціальних зв'язків, а й необхідність пошуку способів самостійного вирішення цих проблем, як правило, незаконних.

Незайнятість громадянина працею та відсутність постійного місця проживання є суттєвими криміногенними факторами, оскільки відсутність легальних джерел доходу і проживання сприяє вчиненню ними злочинів.

Список використаних джерел

1. Зелінський А. Ф., Оніка Л. П. Детермінація злочину: навч. посіб. Х.: УкрЮА, 1994. 52 с.
2. Курс кримінології: Загальна частина: підручник: у 2 кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. К.: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
3. Михлин А. С. Роль социальных и демографических свойств личности в исправлении и перевоспитании осужденных к лишению свободы. Москва, 1972. 168 с.